

Лихова С.Я
доктор юридичних наук,
професор,
завідувач кафедри кримінального
права і процесу Національного
авіаційного університету

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ВОЄННОГО ЧАСУ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ

З часу збройної агресії РФ в Україні, яка розпочалася 24 лютого 2022р. у КК України були внесені суттєві зміни і доповнення, викликані запровадженням воєнного стану в Україні. І хоча ми зараз відмічаємо, що всі ці зміни та доповнення були вчасними, виправданими та актуальними і той короткий проміжок часу, за який народним депутатам необхідно було відреагувати на воєнну загрозу, слід все ж вказати на певні вади у нормотворчій техніці, певного роду відхід від наукових і нормотворчих традицій у галузі кримінального права, які є характерні для цих нових норм.

До речі, це визнає і сам законодавець. У Верховній Раді зареєстрований законопроект 7571 про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, поява якого викликана тим, що Верховною Радою України за період близько трьох місяців, починаючи з 24 лютого 2022 року було ухвалено 12 законів, спрямованих на врегулювання кримінально-правових відносин під час дії воєнного стану. Проте така законодавча практика зумовила проблему розробки та прийняття не завжди якісного законодавства, що, відповідно, сприяло створенню колізій та суперечностей у застосуванні норм КК України. Це, зокрема, і складність розмежування правопорушень, склади яких передбачені у диспозиціях різних статей КК України, і відсутність єдності термінологічного апарату, і невідповідність встановленого покарання принципу пропорційності призначення покарання, відображеному у ст. 65 КК України.

Водночас, принцип юридичної визначеності вимагає, зокрема, щоб точність і ясність усіх термінів і термінологічних конструкцій, що містяться у КК України, виключали неоднозначність їхнього розуміння і застосування. Адже у КК України мають бути визначені максимально чіткі межі кримінальної протиправної поведінки. З метою усунення неоднозначності під час застосування положень КК України та забезпечення ясності, точності, чіткості і несуперечливості норм КК України і виникла необхідність у підготовці цього законопроекту.

Розглянемо ті пропозиції, які містить цей законопроект та висловимо свої думки щодо необхідності уточнення окремих положень КК України, які навіть після внесення на розгляд змін до КК України, залишилися поза увагою законодавця:

- у законопроекті пропонується виправити невідповідність між нормами Закону України «Про застосування амністії в Україні» та ст. 86 КК України щодо можливості застосування амністії до осіб, яких засуджено за злочини проти основ національної безпеки України, та виключити положення щодо можливості застосування амністії до осіб, визнаних винними у вчиненні державної зради та\або диверсії;

- більш чітко розмежувати склади злочинів, передбачених у диспозиціях ст.114 КК України «Шпигунство» та 114-2 КК України «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових угруповань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану»;

- виправити помилку щодо встановлення покарання за кримінальне правопорушення у вигляді довічного позбавлення волі за злочин, за який воно не передбачене, та ,

відповідно, не може бути призначене і за готування до цього злочину та вчинення замаху на нього.

Це питання потребує додаткового роз'яснення. Справа в тому, що у ч. 4 ст. 68 КК України було внесене доповнення, яке дозволило застосовувати довічне позбавлення волі за готування і замах на такі злочини як «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК України), Посягання на територіальну цілісність і недоторканість України» (ст. 110 КК України), «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України» (ст. 110-2 КК України), «Державна зрада» (ст. 111 КК України), «Колабораційна діяльність» (ст. 111-1 КК України), «Пособництво державі-агресору» (ст. 111-2 КК України), «Посягання на життя державного чи громадського діяча» (ст. 112 КК України), «Диверсія» (ст. 113 КК України), «Шпигунство» (ст. 114 КК України), «Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114-1 КК України), «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану» (ст. 114-2 КК України).

У ч. 4 ст. 68 КК України вказівка на ці статті зроблена у загальному вигляді, а саме 109-114-2. Але у санкціях лише ч. 2 ст. 111, ст. 112, ч. 3 ст. 113 передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі. А у аналізованому законопроекті згадана лише ст. 114-2 КК України.

Очевидно, це слід вважати прогалиною цього законопроекту. Якщо в санкції статті не передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі, то воно не може бути застосоване ні за закінчений злочин, ні за готування чи замах на цей злочин.

На нашу думку, необхідно звернути увагу на неточність та невизначеність термінології, яку вживає законодавець при формулюванні норм, прийнятих після початку війни. Вважаємо, що у подальшому ця термінологія має бути певним чином уніфікована. Більшість «воєнних норм» приймалися після того, як в Україні був запроваджений воєнний стан. Але, якщо, в першу чергу, аналізувати норми про злочини проти національної безпеки, то слід констатувати, що в ст. 109 «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» та в ст. 110 «Посягання на територіальну цілісність і недоторканість України» не були внесені такі зміни, які б вказували на підвищений ступінь суспільної небезпеки цих діянь. На нашу думку, саме ці статті, в першу чергу, слід було б доповнити вказівкою на воєнний стан. Адже, як ми бачимо, саме такий стан дав конкретним особам можливість підписати відповідні псевдодоговори про приєднання значної частини України до РФ і можливість захопити у цих областях державну владу і діяти від її імені. Безумовно, ні у кого не викликає сумніву, що українці та і значна більшість країн світу не визнають цю ситуацію законною. Але доповнення цих статей вказівкою на воєнний стан є необхідним, адже за відсутності такого стану вчинення подібних дій є, практично, не можливим. Це ж стосується і ст. 110-2 КК України «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України». Наша країна вже має досвід вчинення таких дій і відсутності покарання за їхнє вчинення. На мою думку, ми недооцінили значення цих кримінально-правових норм і ця ситуація має, свого роду, політичний характер.

Повернемося до термінології. У ст. 111 КК України «Державна зрада» вживаються термінологічні звороти «в період збройного конфлікту», «в умовах воєнного стану», у ст. 111-1 КК України «Колабораційна діяльність» взагалі відсутня вказівка на час або на стан, коли вчинюється кримінальне правопорушення. У тексті цієї статті у декількох її частинах вживається термінологічний зворот «збройна агресія». Виникає питання, то у нас війна чи збройна агресія? І це в той час, як вже усім світом визнано, що РФ веде повномасштабну

війну проти України. До речі, у ст. 111-1 КК України передбачені склади кримінальних правопорушень, які можуть бути вчинені і не на окупованій території, але під час воєнного стану. Така ж ситуація виникає і тоді, коли ми аналізуємо діяння, склад якого передбачений у диспозиції ст. 111-2 КК України «Пособництво державі-агресору». Допомогати державі-агресору можна не лише під час воєнного стану. Але якщо такі дії відбуваються під час воєнного стану, то це значно підвищує ступінь їхньої суспільної небезпеки. У ст. 113 «Диверсія» вживаються два термінологічні звороти «в умовах воєнного стану» та «в період збройного конфлікту» (ч. 2 ст. 113 КК України). До речі, вони вжиті, як альтернативні обтяжуючі ознаки і покарання за них передбачені однакові – позбавлення волі на строк п'ятнадцять років або довічне позбавлення волі, з конфіскацією майна. На нашу думку, зміст умов збройного конфлікту і умов воєнного стану зовсім різний і діяння, вчинені в умовах воєнного стану мають підвищений ступінь небезпеки. У ст. 114-2 «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану» такі стани вказані як криміноутворюючі ознаки юридичного складу злочину однакового ступеню суспільної небезпеки.

На нашу думку, законодавець даремно залишив без уваги юридичні склади злочинів, відповідальність за які передбачена у ст. 114 КК України «Шпигунство» і у ст. 114-1 КК України «Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань». Не викликає сумніву той факт, що вчинення цих діянь під час воєнного стану значно підвищує їхню суспільну небезпеку. У диспозиції ч. 1 ст. 114-1 КК України вказано на «особливий стан». Якщо сьогодні в Україні йде війна і оголошений воєнний стан, то вказівка на особливий стан є явно недоречною.

Розвиток держави і суспільства породжує необхідність для законодавця приділяти особливу увагу якості прийнятих законів. Закон повинен бути не тільки написаний, прийнятий і офіційно опублікований, а й зрозумілий, доступний для тих, кому необхідно його дотримуватися і виконувати. Ефективність реалізації нормативно-правових актів залежить від їхньої якості.